

УДК 378.015.31:373.2

С. О. Бадер, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Бадер С. О.

Сутність і структура ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Стаття присвячена проблемі формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО) у процесі фахової підготовки, актуальність якої зумовлена нестабільною політичною та соціально-економічною ситуацією в країні, загальним падінням рівня духовної культури. Метою розвідки є дослідження сутності та структури ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО. На основі ґрунтовного аналізу суголосних досліджень, автором виокремлено й схарактеризовано такі компоненти у структурі ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО: мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, діяльнісний, комунікативний та рефлексивний.

Мотиваційний компонент віддзеркалює сукупність мотивів, потреб, інтересів майбутніх вихователів ЗДО, що визначають його загальну спрямованість, зацікавленість майбутньою професією та взаємодією з дітьми, прагненням до постійного саморозвитку. Когнітивний компонент відображає синтез знань та уявлень майбутніх вихователів ЗДО про суспільно визнані цінності, смисли, ступінь їх усвідомлення й прийняття, про ієрархічну систему власних цінностей, що регулюють поведінку здобувача. Емоційно-вольовий компонент характеризує ступінь емоційного проживання тих чи тих цінностей, рівень вольових зусиль, докладених у процесі наслідування цінностей у житті. Діяльнісний компонент дозволяє зрозуміти наскільки визнані цінності проявляються у поведінці здобувача, здатність його діяти на аксіологічних засадах. Виокремлення комунікативного компоненту зумовлено тим, що цінності й смисли пізнаються та інтеріоризуються під час інтеракції з іншим. І, нарешті, рефлексивний компонент визначає здатність особистості до самоаналізу, рефлексії з приводу власних домінуючих цінностей.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, смисложиттєві орієнтації, ціннісно-сміслові орієнтації, структура ціннісно-сміслових орієнтацій, майбутні вихователі ЗДО, процес фахової підготовки.

Бадер С. А.

Сущность и структура ценностно-смысловых ориентаций будущих воспитателей учреждений дошкольного образования

Статья посвящена проблеме формирования ценностно-смысловых ориентаций будущих воспитателей учреждений дошкольного образования (УДО) в процессе профессиональной подготовки, актуальность которой обусловлена нестабильной политической и социально-экономической ситуацией в стране, общим падением уровня духовной культуры. Целью статьи является исследование сущности и структуры ценностно-смысловых ориентаций будущих воспитателей УДО. На основе тщательного анализа схожих исследований, автором выделены и охарактеризованы такие компоненты в структуре ценностно-смысловых ориентаций будущих воспитателей УДО: мотивационный, когнитивный, эмоционально-волевой, деятельностный, коммуникативный и рефлексивный.

Мотивационный компонент отражает совокупность мотивов, потребностей, интересов будущего воспитателя УДО, определяющих его общую направленность, заинтересованность будущей профессией и взаимодействием с детьми, стремлением к постоянному саморазвитию. Когнитивный компонент отражает синтез знаний и представлений будущих воспитателей УДО об общественно признанных ценностях, смыслах, степень их осознания и принятия, представления об иерархической системе собственных ценностей, регулирующих поведение личности. Эмоционально-волевой компонент характеризует степень эмоционального проживания тех или иных ценностей, уровень волевых усилий, прилагаемых в процессе реализации ценностей в поведении. Деятельностный компонент позволяет понять насколько признанные ценности проявляются в поведении, способность будущего воспитателя действовать с учетом аксиологических принципов. Выделение коммуникативного компонента обусловлено тем, что ценности и смыслы познаются и интериоризируются при интеракции с другими людьми. И, наконец, рефлексивный компонент определяет способность личности к самоанализу, рефлексии по поводу собственных доминирующих ценностей.

Ключевые слова: ценностные ориентации, смысложизненные ориентации, ценностно-смысловые ориентации, структура ценностно-смысловых ориентаций, будущие воспитатели УДО, процесс профессиональной подготовки.

Процес формування української державності супроводжується політичними та соціально-економічними трансформаціями, що неоднозначно впливають на настрої населення країни загалом та молоді, зокрема. Учені констатують загальне падіння рівня духовної культури, переорієнтацію у ієрархії системи цінностей особистості у бік більш прагматичних,

егоцентричних, невизначеність подальшої життєвої перспективи більшості молодих людей. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує студентська молодь – еліта нації, яка творитиме історію відповідно до тих цінностей, які наразі приймає, визнає як значущі. Саме тому, проблема формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх педагогів, у тому числі майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО) є вкрай актуальною.

Сьогодні спостерігається підвищена увага науковців до проблеми цінностей, ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій майбутніх фахівців. З іншого боку, проблема формування ціннісних орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО представлена науковими здобутками таких учених: Г. Андрюніна, В. Волкова, Н. Гавриш, О. Горбатова, С. Гусаківська, О. Лисенко, С. Камінська, О. Падалка та ін. Зауважимо, що означені дослідження здебільшого присвячені пошуку механізмів, технологій формування професійних ціннісних орієнтацій, тобто учені не виокремлювали поняття «ціннісно-сміслові орієнтації майбутніх вихователів» або «сміслові/смисложиттєві орієнтації майбутніх вихователів». Отже, проблема формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО у фаховій підготовці все ще потребує дослідження на теоретико-практичному рівні.

Метою статті є дослідження сутності та структури ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО для кращого розуміння проблеми.

Грунтовний аналіз робіт провідних учених, що досліджували структуру ціннісних орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО дозволяє констатувати, що більшість дослідників (Г. Андрюніна, В. Волкова, О. Горбатова, О. Лисенко, С. Камінська, О. Падалка) виокремлюють такі компоненти: когнітивний, мотиваційний (мотиваційно-ціннісний), емоційний (емотивний), діяльнісний (поведінковий), рефлексивний. Перший віддзеркалює сукупність знань, що одні дослідники пов'язують із майбутньою професією вихователя ЗДО, інші – з уявленням про розмаїття цінностей та власних ціннісних орієнтацій. Мотиваційний компонент демонструє мотиви професійної діяльності: інтерес до майбутньої професії, взаємодії з дітьми, до процесу пізнання та

самопізнання тощо. Емоційний компонент у структурі ціннісних орієнтацій знаходимо не у всіх розвідках, натомість, автори, які виокремлюють його, зазначають, що така складова відображає емоційне ставлення майбутніх вихователів до цінностей, що пред'являються, до процесу навчання загалом. Автори підкреслюють роль емоцій під час оцінки значущих цінностей, що стає можливим тільки під час емоційного переживання цінності. Діяльнісний або поведінковий компонент характеризує здатність діяти на засадах прийнятих цінностей, спиратися на них у поведінці, у ситуації екзистенціального та морального вибору. Також він відображає активну позицію здобувача, участь у різних видах діяльності під час фахової підготовки. І, нарешті, рефлексивний компонент характеризується через здатність до самоаналізу себе, своїх здібностей, власної поведінки тощо.

Базуючись на ґрунтовному аналізі категорій, що складають концепт «ціннісно-сміслові орієнтації особистості» та виходячи з аналізу наведених вище робіт, маємо можливість визначити структурні компоненти ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО, до яких зараховуємо: мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, діяльнісний, комунікативний та рефлексивний.

Зупинимось на кожному з них більш детально. Так, **мотиваційний компонент** віддзеркалює інтереси, потреби, мотиви діяльності майбутнього вихователя ЗДО, що вже були наявні до вступу у заклад вищої освіти, а також ті, що формуються у процесі фахової підготовки. Ми дотримуємось точки зору А. Маркової, яка виокремлює у структурі мотиваційного компоненту такі складові: значення і смисли; потреби; мету; інтерес [1], та вважаємо, що мотиваційний компонент у структурі ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО складають мотиви, потреби та інтереси здобувача, що у своїй єдності впливають на мету його діяльності, визначають спосіб її постановки та досягнення.

Для повного розуміння елементів, що характеризують мотиваційний компонент визначимось із термінологією. Так, *мотив* ми визначаємо як те,

заради чого відбувається будь-яка діяльність [2]. Кожен здобувач, вступаючи до вишу, переслідує власні мотиви, що залежать від ієрархії домінуючих цінностей, орієнтації на внутрішні або зовнішні мотиви. Так, до внутрішніх мотивів вступу на педагогічні спеціальності загалом, та на спеціальність 012 «Дошкільна освіта», зокрема, зараховуємо любов до дітей, бажання присвятити себе служінню дітям, стати фахівцем своєї справи, що спонукає здобувача до активності. Зовнішніми мотивами можуть бути намагання формально отримати диплому про вищу освіту, більш легке навчання у порівнянні, скажімо, із технічними спеціальностями, отримання стипендії, схвалення з боку референтної групи (батьків, друзів тощо). В останньому випадку важко говорити про осмисленість знань, що пред'являються, убачанні смислу у змісті навчального матеріалу, у майбутній професії загалом.

З іншого боку, освітнє середовище вишу здатне чинити потужний вплив на становлення ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО та, навіть за відсутності на початку навчання стійких пізнавально-професійних мотивів, є можливість вирощувати їх шляхом включення у різні види діяльності.

У процесі фахової підготовки майбутніх вихователів ЗДО уможлиблюються різні види діяльності: навчальна, соціально-гуманітарна, науково-дослідна, професійна тощо. Які саме мотиви спонукають студента до участі у різних видах діяльності визначають наявні цінності (ідеали, життєві цілі та засоби їх досягнення), що увійшли до структури особистості. Для формування пізнавально-професійних мотивів важливо, щоб кожен із запропонованих для вибору студента видів діяльності був насичений смисловим контекстом (як аудиторні заняття, так і позааудиторна робота).

Неадекватність мотивів майбутніх вихователів ЗДО, що спонукають їх до діяльності, може стати передумовою академічної неуспішності з одного боку, з іншого – провокувати викривлення у ціннісно-сміслових орієнтаціях.

Потреби – розуміємо як відсутність або недостачу чого-небудь для підтримки оптимального функціонування особистості [3]. Як справедливо

зауважує А. Павліченко «задоволення потреби знімає мотиваційне напруження, і, викликаючи позитивну емоцію, «затверджує» даний вид діяльності, долучаючи його у фонд «корисних дій». Незадоволення викликає негативну емоцію, посилення мотиваційного напруження і водночас активізує пошукову діяльність» [4, с. 112].

Потреби мають динамічний, мінливий характер, тобто діють «тут і тепер». Своєю чергою, цінності відносно потреб є більш стабільним конструктом, хоча протягом життя людини їхня ієрархія видозмінюється в залежності від провідного виду діяльності, обставин життя [Там само].

Провідною потребою студентського віку є самовизначення, вибір подальшого професійного й життєвого шляху. Натомість, якими стануть мотиви такого вибору, багато в чому залежить від пріоритетних цінностей. Очевидно, що у процесі фахової підготовки майбутніх вихователів ЗДО важливо сформувані когнітивні (потреби у пізнанні, самовдосконаленні) та духовні потреби (прагнення самореалізуватися у подальшій професійній діяльності, до спілкування з іншими, підтримки тощо) на основі прийняття тих чи тих цінностей, що у поєднанні з мотивами визначатимуть спрямованість особистості майбутнього вихователя.

Потреби виникають на основі *інтересу* – реальної причини дій особистості майбутнього вихователя ЗДО. Інтерес – це свого роду вибіркоче ставлення до об'єктів, подій, явищ, що стали значущими для особистості у результаті емоційного переживання та розуміння [4, с. 115]. Процеси емоційного переживання та розуміння є психолого-педагогічними механізмами формування ціннісно-сміслових орієнтацій особистості. Як бачимо, вони спрацьовують через виникнення інтересу до чогось у майбутнього вихователя ЗДО, тобто вже наявні інтереси та ті, що сформуються, безпосередньо, у різних видах діяльності, є ефективною передумовою осмислення подальшої професії, саморозвитку та самовдосконалення. Виходячи з таких позицій, важливим є проектування освітнього середовища ЗВО таким чином, щоб здобувач мав

можливість самоактуалізуватися та, на цій основі, обирати різні види діяльності відповідно до власних здібностей та інтересів.

Отже, мотиваційний компонент уміщує в собі все розмаїття мотивів, потреб та інтересів майбутнього вихователя ЗДО, які визначають вектор його спрямованості, відображають привласнені особистістю цінності, що спонукають до діяльності та вибору у суперечливій ситуації.

Когнітивний компонент у структурі ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО характеризується сукупністю знань здобувача про суспільство та його цінності загалом, систему загальнолюдських цінностей, цінностей майбутньої професії та уявлення про власну ієрархію цінностей, свою життєву стратегію з одного боку, з іншого – синтезує все розмаїття знань, необхідних для подальшої професійної діяльності, адже саме у процесі їх опанування народжуються смисли.

Когнітивний компонент віддзеркалює знання про цінності, їхню класифікацію, уявлення про власну систему ціннісних орієнтацій, її відповідність цінностями професії вихователя дітей раннього й дошкільного віку, де провідною цінністю є Дитина. Зауважимо, що без наявності відповідних знань цінність не зможе вбудуватися у структуру особистості, що зумовлює розширення аксіологічного змісту фахової підготовки. Натомість, знання про цінності не гарантують їхнього особистісного прийняття майбутнім вихователем ЗДО. Отже, простежуємо взаємозалежність мотиваційного й когнітивного складників, адже без наявності стійкої позитивної мотивації до процесу навчання, потреби у пізнанні, спілкуванні з дитиною, відсутності інтересу до майбутньої професії, знання стають формальними, механічними та, відповідно, такими, що не знайдуть свого відображення у подальшій діяльності.

Поданий компонент також уміщує знання про себе, свої здібності, можливості, коло інтересів, провідні мотиви діяльності, осмислені життєві плани. Принципової важливості набуває ступінь їх усвідомлення, рівень самоактуалізації особистості майбутнього вихователя ЗДО. У студіях Н. Максимчук доведено, що від ступеню самоактуалізації майбутнього педагога

напрямку залежить засвоєння та прийняття різних цінностей: «встановлено, що сформованість професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя тісно пов'язана з загальним рівнем його самоактуалізації: чим вищий рівень самоактуалізації, тим більше студенти-педагоги приймають професійні та високі моральні і духовні цінності» [5, с. 10].

Отже, когнітивний компонент у структурі ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО синтезує у собі знання про різні цінності (загальнолюдські, професійні) та життєві смисли, їхню сутність; знання про себе, свої здібності та можливості, інтереси уявлення про своє майбутнє та співвідношення себе з подальшою професією. На основі таких знань виробляється ціннісне ставлення до різних об'єктів, процесів та явищ.

Важливим компонентом у структурі ціннісно-сміслових орієнтацій майбутнього вихователя ЗДО є *емоційно-вольовий*, оскільки позитивні емоції сприяють переживанню цінностей, є механізмом трансформації цінностей у ціннісно-сміслові орієнтації. З іншого боку, вольова саморегуляція поведінки не менш важлива у процесі відтворення цінностей в діяльності, закріпленні у структурі особистості певних ціннісних рис, зокрема: відповідальності, самостійності, гнучкості тощо.

Т. Антоненко зауважує, що емоційно-сміслові насичення змісту навчання у процесі фахової підготовки сприяє усвідомленню, осмисленню цінностей через механізм емоційної включеності: «емоційна насиченість змістового навчального матеріалу, емоційна культура викладача, діалогічні форми взаємодії студента і викладача, емоційна підтримка та емоційне «погладження» студентів здатні пробудити в майбутніх фахівців інтерес до професії, сформувані потреби у систематичному знайомстві з її специфікою, відчувати насолоду і радість від спостереження за майстерною професійною діяльністю. Почуття задоволення від обраної професії є своєрідним стимулом до подальшої пізнавальної активності, до позитивної установки на професію, до потреби самовдосконалення та формування значущих професійних якостей» [6, с. 120].

З іншого боку, досягнення успіху у будь-якій діяльності, постановка мети та її досягнення потребують значних волевих зусиль. Підтвердження такої тези знаходимо у розвідках І. Галяна: «рівень розвитку волевих якостей визначає силу внутрішнього джерела активності суб'єкта, спрямованої на ті чи інші цілі, зокрема й на оцінку навколишньої дійсності та вироблення власної, автономної системи цінностей» [7, с. 71].

Отже, емоційні переживання під час пізнання цінностей у поєднанні з волевим компонентом під час відтворення цінностей у поведінці, досягненні поставленої мети, є неодмінним складником ціннісно-смыслових орієнтацій.

Діяльнісний компонент у структурі ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО виступає своєрідним містком, що пов'язує наявні у студента знання про цінності з його поведінкою та ступенем реалізації цінностей у реальному житті. Як вже було зазначено, знання про ті чи ті цінності не гарантують їх відтворення у діяльності, оскільки вони могли не стати смисловими. Пригадуємо точку зору Г. Гегеля, який доводив, що поодинокі моральні вчинки, тобто відтворення цінностей у діяльності, також не свідчать про їхню стійкість, адже вони мають стати рисами особистості та постійно реалізовуватись у діяльності [8]. Діяльнісна основа ціннісно-смыслових орієнтацій доведена у психолого-педагогічних студіях (І. Бех, І. Галян, Д. Леонт'єв, С. Рубінштейн, А. Серий, В. Сластьонін, Г. Чижакова, Ю. Шайгородський, М. Яницький та ін.), де наголошено, що лише у безпосередній діяльності цінності усвідомлюються, осмислюються, переживаються з емоційної точки зору, співвідносяться з вже існуючими та поступово трансформуються у ціннісно-смыслові орієнтації за сприятливих зовнішніх умов.

Виходячи з такої логіки, варто зупинитись на сутності поняття «діяльність» як детермінанти ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО. Так, у довідковій психологічній літературі діяльність тлумачиться як «сукупність дій, що викликаються мотивом; динамічна система взаємодій суб'єкта зі світом, у процесі яких відбувається виникнення і втілення

в об'єкті психічного образу і реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта в предметній дійсності» [9, с. 101-102]. А. Павліченко зауважує, що діяльність відображає єдність двох сторін – суб'єктивної й об'єктивної, де перша відображає суб'єкта (майбутнього вихователя ЗДО) зі всім розмаїттям мотивів, потреб, інтересів, сукупності знань, способів мислення, друга – сукупність освітніх ситуацій (відображає весь процес фахової підготовки) [4, с. 103]. Очевидно, що об'єктивна сторона діяльності впливає на суб'єктивну, «призводить до зміни особистості, стимулює її розвиток як суб'єкта діяльності, збагачує мотиваційну, емоційну та ціннісно-сміслову сфери актуального профдіяння» [Там само].

І. Галян чітко визначає роль діяльності у процесі переходу цінності у ціннісно-сміслову орієнтацію: «цінність набуває особистісного смислу для людини лише в процесі діяльності та за умови її (цінності) «відстоювання», тобто коли людина стає суб'єктом активності, спрямованої на здійснення, втілення в життя цієї цінності, таким чином, переводячи її з класу декларованих в клас актуальних цінностей, що насправді регламентують її життя» [7, с. 70]. Отже, лише під час постійної реалізації знаних, усвідомлених особистістю цінностей у поведінці, вони стають смисловими для майбутнього вихователя ЗДО, зумовлюють закріплення цінностей як особистісних рис у психологічній структурі особистості майбутнього вихователя ЗДО.

Ю. Шайгородський додає важливий аспект у розумінні діяльнісної основи ціннісно-сміслових орієнтацій, зазначаючи, що необхідною умовою трансформації суспільно визнаних цінностей у особистісні є практичне задіяння суб'єкта в колективній діяльності, адже у такий спосіб людина приймає цінності малих референтних груп. З огляду на фахову підготовку здобувачів, психолог наголошує: «неабияк важливо саме у студентському колективі організувати таку систему співбуття, котра б надавала можливість кожному члену групи перейматися суспільно важливими інтересами, законами і нормами поведінки, соціально корисною діяльністю» [10, с. 110].

Натомість, особистість обирає для себе таку діяльність, яка відповідає її інтересам, мотивам, потребам, тобто визнаним цінностям. До того ж, у процесі самої діяльності віддзеркалюються ті цінності, що увійшли до структури особистості як ідеали, життєві плани, особистісні риси. Якщо зовнішньо задана діяльність з набором відповідних цінностей не відповідає системі ціннісних координат особистості, вона вступає у конфлікт, що викликає протиріччя. Такі протиріччя можуть стати рушійними силами щодо перегляду й кардинальної зміни пріоритетних цінностей, а можуть спровокувати неприйняття цінностей майбутньої професії.

Як бачимо, діяльнісний компонент ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО тісно пов'язаний з попередніми, адже мотиви є тим, що спонукає особистість до діяльності, проживання цінностей під час її реалізації, сукупність знань про ті чи ті цінності й смисли дає можливість обирати ті з них, що максимально близькі, схожі з тими, що вже є актуальними; позитивні емоції, що виникають у процесі різних видів діяльності, сприяють трансформації суспільно визнаних цінностей у ціннісно-сміслові орієнтації.

Виокремлення *комунікативного компоненту* у структурі ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО пов'язано з тим, що пізнання цінностей відбувається у процесі спілкування з іншим. Як справедливо зазначає Ю. Шайгородський, «у межах комунікативної сфери найчастіше «розпочинається» пошук, процес прийняття та освоєння цінностей, оскільки інформація про існування цінності, умови її реалізації, початковий етап трансформації цінностей відбувається переважно в рамках виокремленого аспекту. Не тільки оцінка, але й корегування її, переоцінка цінностей проходять «експертизу» за допомогою комунікації. Більше того, нерідко цінність свій шлях від інформації до заперечення може «подолати» у межах комунікативного аспекту» [10, с. 100]. Теж саме можна сказати про смисли, життєві цілі та плани особистості, саме під час інтеракції з іншим відбувається «зустріч» двох культур, точок погляду на існування світу, його пріоритетних цінностей.

Для майбутнього вихователя ЗДО провідними суб'єктами комунікації є викладачі та інші здобувачі, з якими відбувається постійна комунікація як у межах аудиторної роботи, так і під час позааудиторної діяльності (самостійної, науково-дослідної, соціально-гуманітарної, професійної тощо). Саме тому, важливим є організація такої взаємодії між ними, що спонукала б до постійної рефлексії, внутрішнього діалогу з приводу власних цінностей, подальших життєвих орієнтирів. Не менш важливим є спілкування з дітьми раннього і дошкільного віку, що стає можливим у межах різних видів педагогічних практик та інших форм позааудиторної роботи. Саме під час інтеракції з дитиною відбувається усвідомлення та прийняття необхідних професійних цінностей, надання їм смислового наповнення, осмислення подальшої професії та власного місця в ній.

Зауважимо, що у процесі взаємодії майбутнього вихователя ЗДО і іншими суб'єктами, обміну цінностями та смислами між ними, народжуються певні емоції: «спілкування – важлива детермінанта емоційних станів людини. В ньому виникає і розвивається весь спектр людських емоцій» [Там само]. Це доводить зв'язок емоційного й комунікативного компонентів у структурі ціннісно-смислових орієнтацій особистості.

Рефлексивний компонент у структурі ціннісно-смислових орієнтацій майбутнього вихователя ЗДО спрямовує його на постійний самоаналіз себе, власних здібностей, інтересів, аналіз результатів своєї діяльності, що спонукає замислитись здобувача про доцільність власних життєвих орієнтирів, планів, їх реалістичність, про власну систему цінностей, їхню ієрархію, смислове наповнення різних видів діяльності. Слушною убачаємо думку Н. Гавриш, О. Сущенко: «здатність рефлексувати дозволяє найбільш повно не тільки усвідомити якості власної особистості як цінні або не бажані в професійній діяльності, але й визначити шляхи їх корекції і подальшого розвитку через вироблення й засвоєння нових смислів і цінностей. Завдяки рефлексії людина знаходиться в постійному пошуку смислів життя, професійної діяльності, тим самим рухаючись до власної суб'єктності» [11, с. 409].

Рефлексивний компонент у структурі ціннісно-сміслових орієнтацій здобувача дозволяє останньому постійно аналізувати власні цінності на предмет доцільності, правильності, відповідності обраній професії, визначеній життєвій стратегії. Відповідно, у процесі фахової підготовки майбутній вихователь ЗДО постійно рефлексує з приводу тих цінностей, що йому пред'являються, приймає або відкидає їх, від чого на пряму залежить ступінь осмисленість подальшої професії та власного майбутнього.

З іншого боку, учені зазначають, що рефлексивні конструкти не виникають самі по собі у процесі фахової підготовки. Так, Н. Гавриш, О. Сущенко [11], В. Желанова [12], М. Марусинець [13] стоять на позиціях «виращування» рефлексивних здібностей майбутніх педагогів загалом та майбутніх вихователів ЗДО, зокрема. Тобто учені доводять необхідність моделювання й реалізації спеціального освітнього середовища, яке б сприяло формуванню рефлексивного компоненту у структурі ціннісно-сміслових орієнтацій здобувачів.

Зауважимо, що кожен компонент у структурі ціннісно-сміслових орієнтацій майбутнього вихователя ЗДО органічно пов'язаний з іншими, окремо взятий будь-який компонент не в змозі функціонувати самостійно. Умовний розподіл структури ціннісно-сміслових орієнтацій на складові пояснюється складністю досліджуваного феномену та необхідністю характеристики кожного з компонентів. Отже, структура ціннісно-сміслових орієнтацій являє собою неподільну єдність її складових, ступінь зв'язків між якими дозволяє судити про її цілісність.

Для кращої наочності подаємо структуру ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО у вигляді малюнку (рис. 1).

Структура ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО має такі додаткові характеристики як динамічність й функціональність. Динамічність пояснюється тим, що у процесі фахової підготовки відбувається переосмислення цінностей особистістю, їхня корекція, інколи – зміна провідних цінностей або місця конкретної цінності у відповідній ієрархії. Традиційно, на

перших етапах навчання домінують особистісні цінності, нереальні життєві цілі, ближче до завершення циклу навчання у виші, здобувач починає орієнтуватися на професійні цінності та ставити більш чітку, реальну мету, моделювати перспективу власного розвитку.

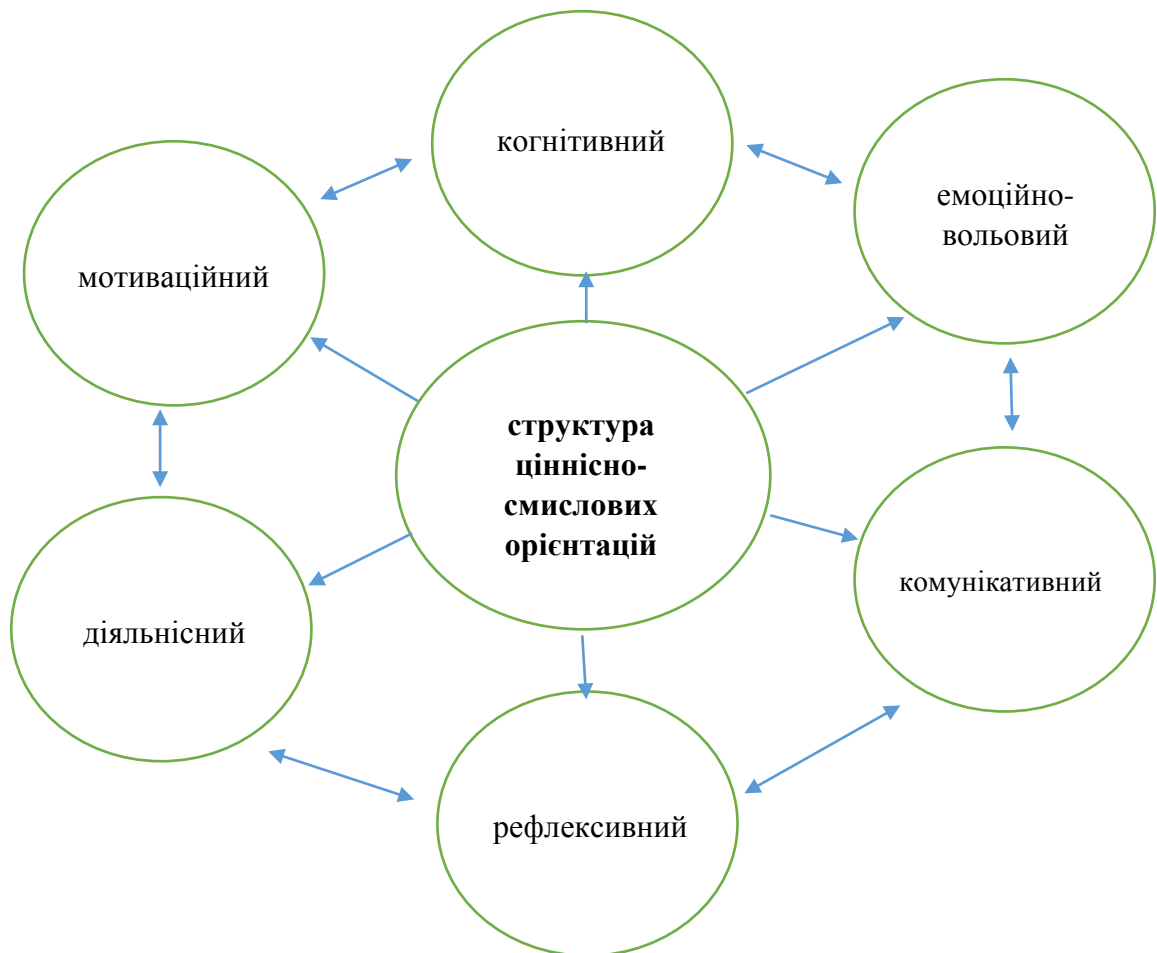

Рис. 1. Структура ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО

Обґрунтована нами структура є функціональною, оскільки кожен її компонент розглядається у цілісній єдності, натомість виконує функціональний вклад у загальну структуру.

Виходячи з такого розуміння компонентів у структурі ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО визначаємо дану дефініцію як **інтегративне утворення із ціннісних орієнтацій та життєвих смислів, що**

акумулює в собі мотиваційний (мотиви, потреби, інтереси), когнітивний (знання та уявлення), емоційно-вольовий (емоції, переживання, вольова регуляція), діяльнісний (навички та уміння), комунікативний (обмін цінностями та смислами) та рефлексивний (самоаналіз) компоненти, визначає спрямованість особистості, регулює її поведінку, впливає на вибір життєвої стратегії та засіб її реалізації.

Дослідження сутності та структури ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО дозволяє нам зробити певні узагальнення. По-перше, ціннісно-сміслові орієнтації є складним інтегральним утворенням, складовою психологічної структури особистості майбутнього вихователя ЗДО, що виявляється через життєві цілі (ідеальні, реальні), засоби їх досягнення, інтереси, потреби, мотиви, що характеризують спрямованість особистості здобувача загалом.

По-друге, ціннісно-сміслові орієнтації реалізуються в різних видах діяльності з одного боку, з іншого – колективна діяльність та міжособистісне спілкування є умовою переходу цінностей із категорії знаних до категорії значущих. Формування нових або зміна вже існуючих ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО можлива лише у процесі реального проживання наслідків власного ціннісного вибору, що віддзеркалюється у діяльності.

По-третє, ціннісно-сміслові орієнтації регулюють поведінку особистості майбутнього вихователя ЗДО, «мають реальну спонукальну, стимулюючу силу» [10, с. 115], обумовлюють його вибір у суперечливих ситуаціях. Своєю чергою, подальша реалізація визнаної цінності у діяльності на основі такого вибору свідчить про спрямованість особистості здобувача, характеризує його ціннісне ставлення до світу, оточуючих, до себе та свого майбутнього.

Перспективами подальших розвідок убачаємо моделювання системи формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО у фаховій підготовці.

Література

1. **Маркова А. К.** Психологические критерии и ступени профессионализма учителя. Педагогика. 1995. № 9–10. С. 55–63.
2. **Битянова Н. Р.** Психология личностного роста. Л. : Наука, 1995. 187 с.
3. **Зейгарник Б. В.,** Братусь Б. С. Очерки по психологии аномального развития личности. М. : МГУ, 1980. 242 с.
4. **Павліченко А.** Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. Психологія і суспільство. 2005. №4. С. 98–120.
5. **Максимчук Н. П.** Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: автореф. дис. к. психол. н. К., 2000. 21 с.
6. **Антоненко Т. Л.** Психологічні засади становлення ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця: дис. д. психол. н.: 19.00.07 – педагогічна і вікова психологія. К., 2019. 527 с.
7. **Галян І. М.** Психологія ціннісно-сислової регуляції майбутніх педагогів: дис. д. психол. н.: 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. К., 2017. 530 с.
8. **Гегель Г.** Философия права / Пер. с нем.: ред. и сост. Д. А. Коримов и В. С. Нерсесянц; Авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. М. : Мысль, 1990. 524 с.
9. **Шапар В. Б.** Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2007. 640 с.
10. **Шайгородський Ю.** Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу. Соціальна психологія. 2010. № 1 (39). С. 94–106.
11. **Гавриш Н. В.,** Сущенко О. Г. Використання рефлексивного підходу до формування у майбутніх учителів цінностей і смислів педагогічної професії. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 35. 2011. С. 408–413.

12. **Желанова В. В.** Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія та технологія : монографія. Луганськ : Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 505 с.

13. **Марусинець М. М.** Професійна рефлексія майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика формування : монографія. Івано-Франківськ; Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. 419 с.

Bader S. O.

Essence and Structure of Valued and Semantic Orientations of Future Nursery Teachers of Preschool Educational Establishments

The article is devoted to the issue of valued and semantic orientations forming of future nursery teachers of preschool educational establishments in the process of professional preparation, actuality of that is predefined by unstable political, social and economic situation in the country, general falling of level of spiritual culture. The aim of the research is studying of essence and structure of valued and semantic orientations of future nursery teachers of preschool educational establishments. On the basis of ground analysis of accordant researches, it is distinguished and characterized by the author such components in the structure of valued and semantic orientations of future nursery teachers of preschool educational establishments as motivational, cognitive, emotional and strong-willed, pragmatist, communicative and reflexive.

Motivational component reflects totality of reasons, necessities, interests of future nursery teachers of preschool educational establishments that determine its general orientation, personal interest by a future profession and co-operating with children, aspiration to permanent self-development. Cognitive component represents synthesis of knowledge and beliefs of future nursery teachers of preschool educational establishments concerning publicly confessed values, senses, degree of their realization and acceptance, about hierarchical system of own values that regulate behaviour of an applicant. Emotional and strong-willed component characterizes the degree of emotional living of one or another values, level of conations, made in the process of inheriting values in life. Pragmatist component allows to understand how the confessed values show up in behaviour of an applicant, his or her ability to operate according to axiological principles. Selection of communicative component is predefined that values and senses are known and internalised during interaction with others. And, finally, reflexive component determines the capacity of personality for self-examination, reflection concerning own dominant values.

Keywords: valued orientations, life-purpose orientations, valued and semantic orientations, structure of valued and semantic orientations, future nursery teachers of preschool educational establishments, process of professional preparation.

Відомості про автора

Бадер Світлана Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». ORCID ID: 0000-0002-9225-423X

Стаття надійшла до редакції 12.02.2019 р.

Прийнято до друку 29.03.2019 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.